

Aleksandra Sylburska

<https://orcid.org/0000-0002-4969-5048>

Uniwersytet Łódzki

W SPÓŁPRACIE RESORTÓW SPRAW WEWNĘTRZNYCH POLSKI I WĘGIER W EPOCE EDWARDA GIERKA (1970–1980) – WYBRANE ASPEKTY W ŚWIECIE DOKUMENTÓW Z ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

Uwagi wstępne

W polskiej historiografii brakuje opracowań dotyczących współpracy polskich i węgierskich służb specjalnych w czasach komunistycznych¹. Artykuł jest próbą częściowego wypełnienia tej luki. Pełne opracowanie tego zagadnienia wykraczałoby poza ramy jednego lub dwóch arkuszy wydawniczych, dlatego zdecydowano się na analizę kontaktów komórek Służby Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL – Departamentu II²

¹ Wyjątek stanowi fragment monografii Tadeusza Kopysia, w której autor opisuje wybrane aspekty współdziałania resortów spraw wewnętrznych PRL i WRL od lat pięćdziesiątych do końca lat osiemdziesiątych (wykraczając nieco poza ramy chronologiczne określone w tytule publikacji). Zob. T. Kopyś, *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945–1970*, Kraków 2015, s. 399–414. Pewne informacje można znaleźć również w pracy: M. Mitrovits, *Zakazane kontakty. Współpraca opozycji polskiej i węgierskiej 1976–1989*, Warszawa 2022.

² Departament II MSW – służba kontrwywiadu cywilnego PRL (1956–1990), część Służby Bezpieczeństwa MSW. Zajmował się rozpracowywaniem i zwalczaniem szpiegowskiej działalności krajów kapitalistycznych oraz rozpoznawaniem ich metod pracy, zabezpieczał obiekty związane z produkcją specjalną, transport międzynarodowy, biura podróży, obejmował kontrolą operacyjną osoby zbiegłe z kraju. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 60. W epoce Gierka na czele departamentu stali płk/gen. Mikołaj Krupski (4 II 1965 – 9 V 1973) oraz płk/gen. Władysław Pożoga (10 V 1973 – 22 IX 1980).

i Departamentu III³ – z ich węgierskimi odpowiednikami, czyli z Departamentem Głównym III/II i Departamentem Głównym III/III Zarządu III MSW Węgierskiej Republiki Ludowej⁴. Nie stało się to przez przypadek, ponieważ działania tych jednostek w dużej mierze były skierowane przeciwko obywatelom polskim i węgierskim. W tej sytuacji zarówno kontrwywiad, jak i służby bezpieczeństwa były wykorzystywane przez reżimy komunistyczne do prowadzenia inwigilacji społeczeństw polskiego i węgierskiego, a co za tym idzie – do zapewnienia sobie pełnej kontroli nad nimi. Ponadto obie struktury mogły prowadzić aktywność mającą na celu przeciwdziałanie zagrożeniom zewnętrznym – kontrwywiad ze względu na charakter tej służby, natomiast bezpieczeństwa włączała się, jeśli istniało podejrzenie, że antypaństwowe akcje wrogów politycznych były inspirowane przez ośrodki zagraniczne. Można dostrzec, że przedmiot, obszar i cel działań obu służb były bardzo podobne, a w wielu przypadkach – tożsame.

Wyjaśnienia wymagają ramy czasowe, określone w tytule artykułu, oraz wybór węgierskiego resortu spraw wewnętrznych jako obiektu porównawczego. Poniższe rozważania są częścią szerszych badań na temat relacji polsko-węgierskich w latach siedemdziesiątych. Dla obu krajów był to okres szczególnie, mający wiele cech wspólnych. Charakteryzowały go odczuwalna poprawa sytuacji materialnej (w przypadku Polski ograniczona do kilku pierwszych lat dekady, na Węgrzech zaś trwająca prawie do samego jej końca)⁵, otwarcie na państwa kapitalistyczne, próba

³ Departament III MSW – najważniejszy trzon SB (1956–1990). Jego zadaniem były inwigilacja opozycji, rozpoznawanie środowisk oraz grup działających samodzielnie lub z inspiracji zagranicznych ośrodków dywersji ideologiczno-politycznej i zwalczanie ich wrogiej działalności przeciwko PRL i ustrojowi. Zob. *ibidem*, s. 61–63. W latach siedemdziesiątych na czele departamentu stali płk Henryk Piątek (1 II 1965 – 8 X 1971), płk Stanisław Morawski (1 XI 1971 – 17 XII 1973) i płk/gen. Adam Krzysztoporski (18 XII 1973 – 20 IX 1980). W 1962 r. doszło do wyodrębnienia z Departamentu III jednostki, która miała się zajmować inwigilacją Kościoła katolickiego i innych organizacji wyznaniowych (Departament IV). W 1979 r. powołano do życia Departament III A, którego celem była ochrona gospodarki. W 1981 r. został on przekształcony w Departament V, który w rzeczywistości zajmował się walką z Solidarnością. Zob. Ł. Kamiński, *Aparat bezpieczeństwa i zbrodnie komunizmu* [w:] *Polski wiek XX*, t. 2, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010, s. 251–253, 259.

⁴ Na stronie Nemzeti Emlékezet Bizottsága, węgierskiego odpowiednika Instytutu Pamięci Narodowej, umieszczono planszę przedstawiającą strukturę organizacyjną węgierskiego MSW wg stanu na dzień 8 V 1970 r. Zob. <https://neb.hu/asset/phpHReDV8.pdf>, dostęp 16 V 2022 r.

⁵ Nastąpiła zmiana sposobu kształtowania polityki ekonomiczno-społecznej, w obu krajach próbowano budować „socjalistyczną wersję społeczeństwa konsumpcyjnego”. Należy jednak pamiętać, że prekursorem był János Kádár, który w 1968 r. wprowadził na Węgrzech Nowy Mechanizm Gospodarczy. Zob. P. Sasanka, *Polska Gierka – dekada przerwana czy zmarowana?* [w:] *Polski wiek XX. PRL od grudnia 70 do czerwca 89*, red. P. Machcewicz, K. Persak, Warszawa 2010, s. 21.

wykorzystania atmosfery odprężenia w relacjach Wschód–Zachód do rozwoju gospodarki⁶, unikanie konfliktów społecznych. Okres ten przez wielu jest pozytywnie wspominany do dziś – mimo sceptycznego stosunku historyków⁷.

Do opracowania wybranego tematu wykorzystano materiały Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Kwerendzie poddano dokumenty zespołu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, co pozwoliło zapoznać się ze szczegółami współpracy odpowiednich resortów PRL i WRL, postrzeganej z punktu widzenia funkcjonariuszy polskiego MSW. W przyszłości, po gruntownym zapoznaniu się z polskimi materiałami, planowana jest kwerenda w węgierskich archiwach, przede wszystkim w Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára w Budapeszcie (Archiwum Historycznym Służb Bezpieczeństwa Państwa).

Formalne ramy współpracy

Najważniejszym dokumentem regulującym współdziałanie polskiego resortu spraw wewnętrznych i jego węgierskiego odpowiednika było porozumienie o współpracy pomiędzy MSW PRL a MSW WRL. Zostało on podpisane 20 maja 1974 r. w Warszawie przez szefów obu ministerstw,

⁶ Lata siedemdziesiąte to okres poszukiwania nowych sposobów kształtowania relacji międzynarodowych w świecie bipolarnym. Panowało wówczas przekonanie o możliwości pokojowego współistnienia bloków państw kapitalistycznych i socjalistycznych, a także rozwoju współpracy między nimi. Polska i Węgry chciały ten czas wykorzystać dla swoich celów, jednak w drugiej połowie dekady zauważalne stało się odchodzenie Stanów Zjednoczonych i Związku Sowieckiego od idei odprężenia. Koniec złudzeń przyniosła interwencja sowiecka w Afganistanie w 1979 r., która skutkowała powrotem nastrojów zimnowojennych. Zob. W. Jarzabek, *Polska w polityce międzynarodowej i „zimnej wojny” 1945–1989* [w:] *Polski wiek XX. PRL od grudnia 70...*, s. 320; P. Bożyk, *Polityka gospodarcza w latach 70.* [w:] *Polska pod rządami PZPR*, red. M.F. Rakowski, Warszawa 2000, s. 344; A. Skrzypek, *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk–Warszawa 2010, s. 163.

⁷ Zarówno w polskiej, jak i węgierskiej historiografii w odniesieniu do lat siedemdziesiątych pojawiło się określenie *belle époque*, choć użyte zapewne z przymrużeniem oka. W Polsce zrobił to Andrzej Paczkowski, zainspirowany pomysłem Pawła Machcewicza (A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1995, s. 393; *idem*, *Dekada Gierka – od przodu i od tyłu* [w:] *Lata 1970–1980. Nowe perspektywy a realia na Pomorzu Zachodnim*, red. H. Komarnicki, K. Kozłowski, Szczecin 2001, s. 35), a na Węgrzech Károly Szerencsés (K. Szerencsés, *Belle époque? Lata siedemdziesiąte XX w. na Węgrzech*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2012, nr 2 [20], s. 30–31). O pozytywnych wspomnieniach dotyczących tego okresu wśród Polaków i Węgrów zob. J. Eisler, *Siedmiu pierwszych sekretarzy KC PZPR. Porównanie sylwetek* [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 255; A. Burakowski, A. Gubrynowicz, P. Ukielski, *1989. Jesień Narodów*, Warszawa 2009, s. 41–42.

Stanisława Kowalczyka i Andrása Benkeia⁸, podczas wizyty delegacji MSW WRL (20–22 maja). Umowa miała obowiązywać przez czas nieokreślony, a wraz z jej podpisaniem traciło moc porozumienie pomiędzy ministrami spraw wewnętrznych WRL i PRL w sprawie dalszego rozwijania i utrwalania współpracy służb bezpieczeństwa obu resortów z 21 kwietnia 1967 r.⁹ W celu ustalenia, które elementy współpracy w latach siedemdziesiątych uważano za najważniejsze, należy porównać treść obu porozumień. Wprowadzone zmiany świadczą o potrzebie weryfikacji dotychczasowego sposobu działania i pojawieniu się nowych zagrożeń bądź ich nowej hierarchizacji.

Na początku obu dokumentów zawarto stwierdzenie, że strony są zadowolone z przebiegu dotychczasowej współpracy, za niezbędne uznano jej dalsze rozwijanie. O ile w 1967 r. uzasadniano ją kwestiami bezpieczeństwa, o tyle w 1974 podkreślano konieczność „ochrony socjalistycznych zdobyczy obu bratnich narodów oraz całej wspólnoty socjalistycznej, przed zakusami imperialistycznych i wrogich sił, zwalczania na terytoriach stron antysocjalistycznych i aspołecznych elementów”. Można zatem dostrzec próbę ideologicznego uzasadnienia współpracy, którego w dokumencie wcześniejszym zabrakło. Nie sposób jednoznacznie wyjaśnić powodu, dla którego zapis ten się pojawił – mogło to być zwykłe przeniesienie sloganów funkcjonujących w przestrzeni publicznej krajów socjalistycznych. Innym wyjaśnieniem, które warto wziąć pod uwagę, może być zmiana na stanowisku polskiego kierownictwa. Edward Gierek, w odróżnieniu od Władysława Gomułki, często wykonywał gesty, które miały świadczyć o wierności ZSRS¹⁰. Zarówno jemu, jak i Kádárowi zależało na tym, aby sowieccy towarzysze nie mogli im zarzucić nieprawomyślności – było to zabezpieczenie przed ingerencją Moskwy w sposób prowadzenia przez nich polityki wewnętrznej¹¹.

⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), 1585/15299, Porozumienie o współpracy pomiędzy MSW PRL a MSW WRL, 20 V 1974 r., k. 2–9.

⁹ AIPN, 0296/193, t. 6, Porozumienie pomiędzy ministrami spraw wewnętrznych WRL i PRL w sprawie dalszego rozwijania i utrwalania współpracy służb bezpieczeństwa obu resortów, 21 IV 1967 r., k. 6–11. Warto wspomnieć, że pierwszą umowę o współpracy ministerstwa podpisały 20 IX 1960 r. w Warszawie. Zob. AIPN, 1585/16299, Informacja o współpracy MSW PRL i MSW WRL, k. 9.

¹⁰ M. Szumiło, „Realizm” polityczny w kierownictwie PZPR – płaszczyzny i interpretacje, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2013, nr 3 (25), s. 40–41; J. Eisler, *Siedmiu pierwszych...*, s. 278–280. Kádár od początku swoich rządów również był wiernym sojusznikiem Związku Sowieckiego. Zob. C. Békés, *Hungarian Foreign Policy in the Bipolar War, 1945–1991*, „Foreign Policy Review” 2011, nr 1, s. 81.

¹¹ M. Szumiło, „Realizm” polityczny..., s. 42; A. Werblan, *Polska w strefie dominacji radzieckiej [w:] Polska pod rządami PZPR...*, s. 284; K. Szerencsés, *Belle époque?...*, s. 41; C. Békés, *Hungarian Foreign Policy...*, s. 81–82.

W artykułach 1 i 2 strony porozumienia zobowiązały się do wymiany informacji wywiadowczych z zakresu zagadnień politycznych, ekonomicznych, wojskowych i emigracyjnych na temat konkretnych krajów. W katalogu „wrogów” w dokumencie z 1967 r. znalazły się Stany Zjednoczone, RFN, Wielka Brytania, Francja, Włochy, Austria, Watykan, Izrael i inne kraje NATO. Siedem lat później wskazano także „inne organizacje i paki wojskowe” i po raz pierwszy wymieniono Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG). Pojawienie się w tym miejscu zachodnioeuropejskiego układu gospodarczego wynikało ze zmian zachodzących w sytuacji ekonomicznej obu krajów. Korzystając z zezwolenia Kremla, Polska i Węgry otwierały swój rynek na Zachód, wiarygodne informacje na temat gospodarki tego obszaru były zatem bardzo pomocne w realizowaniu własnych celów¹². Ponadto wymiana informacji – w przypadku obu porozumień – miała obejmować także dziedzinę wywiadu naukowo-technicznego.

Zagadnienia dotyczące współpracy kontrwywiadowczej zostały zawarte odpowiednio w artykułach 3 (1967) oraz 3, 4 i 5 (1974). W przypadku obu umów współdziałanie miało się opierać na wymianie informacji o działalności szpiegowskiej cudzoziemców oraz obywateli polskich i węgierskich, o odkrytych rezydenturach, nowych metodach działania szpiegów oraz sposobach ich zwalczania. W polu zainteresowań obu służb znajdowały się kapitalistyczne placówki dyplomatyczne i ich zabezpieczenie techniczne. Miały one również współpracować przy kontrwywiadowczej ochronie organów Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) na terenie krajów stron umowy. Kontrola miała być poddana wymiana osobowa i turystyczna. Umowa z 1974 r. precyzowała niektóre zagadnienia, oprócz turystów jako potencjalne zagrożenie wymieniała dziennikarzy, handlowców, naukowców i stażystów. Zawarto w niej stwierdzenie, że nie

¹² M. Szumiło, „Realizm” polityczny..., s. 41; J. Eisler, *Siedmiu pierwszych...*, s. 286; I. Romsics, *Historia Węgier*, Poznań 2018, s. 406; P. Germuska, *Failed Eastern integration and a part successful opening up to the West. The economic re-orientation of Hungary during the 1970s*, „European Review of History. Revue européenne d’histoire” 2014, t. 21, nr 2, s. 273–274. Warto zwrócić uwagę, że na początku lat siedemdziesiątych Leonid Breżniew sam zachęcał przywódców demoludów do tego, aby szukali kontaktów gospodarczych z krajami zachodnimi, mieli to jednak robić dyskretnie, aby nie kompromitować dotychczasowej polityki bloku wschodniego (A. Skrzypek, *Dyplomacja sukcesu? Międzynarodowa aktywność ekipy Edwarda Gierka w latach 1971–1975*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2007, nr 21, s. 173). Natomiast na spotkaniu w listopadzie 1976 r. ostrzegał przed penetracją gospodarczą ze strony krajów EWG, która mogłaby podważyć jedność państw socjalistycznych. Gierek i Kádár jako jedyni próbowali podczas dyskusji bronić idei współpracy z Zachodem w duchu podpisanego rok wcześniej Aktu końcowego KBWE (*idem*, *Dyplomatyczne dzieje...*, s. 267).

tylko przedstawicielstwa dyplomatyczne państw kapitalistycznych mają być rozpracowywane przez służby kontrwywiadowcze, lecz także ich placówki handlowe oraz zachodnioeuropejskie firmy. Służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze miały współdziałać przy zabezpieczaniu środków międzynarodowego transportu, a także w rozpracowywaniu kanałów przerzutowych i obozów dla uchodźców z bloku wschodniego. Obie strony zobowiązały się również do wspólnej ochrony kontrwywiadowczej odbywających się na ich terenach międzynarodowych zjazdów, kongresów, sympozjów itp. Wynikało to ze wspomnianego wyżej ożywienia współpracy gospodarczej z krajami zachodnimi, a także z większego przepływu ludności – przede wszystkim turystów¹³. Nowością było wymienienie zagrożenia ze strony dyplomatów chińskich i albańskich – efekt narastającego kryzysu sowiecko-chińskiego, którego początki sięgały końca lat pięćdziesiątych, apogeum zaś przypadło na rok 1969, na czas krótkiego konfliktu granicznego na rzece Ussuri. Jego konsekwencją było zainicjowanie przez Chiny „polityki pingpongowej”, zbliżenie z USA i wizyta Richarda Nixona w Pekinie w 1972 r.¹⁴ Należy pamiętać, że Albania opowiedziała się po stronie Państwa Środka już w latach sześćdziesiątych¹⁵.

W art. 6 umowy z 1974 r. zawarto zapis o współpracy w sprawach wydawania paszportów, turystyki zagranicznej i ochrony porządku (obywatelstwo, meldunki, dowody osobiste itd.) oraz o zwalczaniu wykorzystywania ruchu turystycznego do wrogiej działalności. Obie strony miały również przekazywać informacje o obywatelach krajów kapitalistycznych, wydalonych z PRL i WRL.

Artykuły 4 (1967) i 7 (1974) obejmowały wspólną walkę przeciwko ośrodkom „dywersji ideologiczno-politycznej”. W obu jako największe zagrożenie wymieniono Radio Wolna Europa (RWE), następnie zaś ośrod-

¹³ Mimo zagrożenia, jakie stanowili turyści z państw kapitalistycznych (możliwość prowadzenia działalności szpiegowskiej, import niebezpiecznych idei, konfrontacja mieszkańców krajów socjalistycznych z poziomem życia osób żyjących za żelazną kurtyną), turystyka była ważnym elementem rozwoju gospodarczego Polski i Węgier, przede wszystkim źródłem dewiz, którymi można było płacić za zakupione na Zachodzie technologie. Zob. M. Majowski, *Polska Ludowa zaprasza. Polityka turystyczna w czasach Edwarda Gierka*, Warszawa 2008, s. 29; T. Niklasson, *Regime Stability and Foreign Policy Change. Interaction between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund 2006, s. 120.

¹⁴ M. Lubina, *Rozłam radziecko-chiński. Przyczyny, przebieg, skutki* [w:] *Na wschód od linii Curzona. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleńowi*, red. *idem*, R. Król-Mazur, Kraków 2014, s. 241–257; Ł. Jureńczyk, *Polityczno-wojskowy wymiar rywalizacji między Chińską Republiką Ludową a Stanami Zjednoczonymi Ameryki w XX i XXI wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia” 2017, t. 24, z. 2, s. 10.

¹⁵ T. Czekalski, *Albania*, Warszawa 2003, s. 154–180.

ki trockistowskie, syjonistyczne, maoistyczne, religijne, uchodźców greckich oraz przedstawicieli rodzimej wrogiej emigracji. W 1967 r. wyszczególniono Radę Planowania Polityki przy Departamencie Stanu USA oraz instytucje prowadzące wymianę osobową (fundacje Forda, Rockefellera). Siedem lat później za istotne zagrożenie uznano instytuty wschodnie, czyli placówki naukowe zajmujące się studiami nad Związkiem Sowieckim i blokiem komunistycznym. Wymieniono także paryską „Kulturę” i przestrzegano przed niebezpieczeństwem nielegalnego przewożenia na teren obu krajów „wrogiej literatury”. Warto wspomnieć, że na łamach „Kultury” publikowali węgierscy literaci¹⁶, natomiast od 1978 r. w Paryżu ukazywało się opozycyjne czasopismo „Magyar Füzetek”¹⁷. Wzmógł się transgraniczny ruch osobowy dawał większe możliwości szmuglowania nieodpowiednich z punktu widzenia władzy wydawnictw.

W obu porozumieniach w bardzo podobny sposób wypowiedziano się na temat zagrożenia ze strony wrogich organizacji wyznaniowych, zwłaszcza Kościoła Rzymskokatolickiego – odpowiednio artykuły 5 (1967) i 8 (1974) – a więc i Watykanu. W 1974 r. wspomniano jeszcze o zakonach i klerykalnych organizacjach świeckich.

W porozumieniu z 1967 r. współpracy technicznej dotyczy art. 6. Jest on sformułowany bardzo lakonicznie, obejmuje wyłącznie dwa punkty – o wymianie pomocy i doświadczeń w zakresie techniki i ewidencji operacyjnej, a także w dziedzinie doskonalenia metod prowadzenia obserwacji zewnętrznej oraz o kontynuacji współpracy w zakresie doskonalenia środków łączności i prac służb szyfrowych. W 1974 r. zagadnieniu temu poświęcono artykuły 9 i 10. Strony zobowiązywały się do prowadzenia skoordynowanych badań w zakresie konstruowania i stosowania nowych urządzeń techniki operacyjnej, kryminalnej, milicyjnej (i innej) oraz budowy obiektów specjalnych. Miały udostępniać wyprodukowane urządzenia do wypróbowania przez drugą stronę (w celu ewentualnego zakupu). Strony miały wymieniać informacje o nowych środkach technicznych wykorzystywanych przez obcy wywiad i kontrwywiad, w tym środki łączności z agenturą. Większy nacisk na współpracę techniczną wynikał nie tylko z obustronnej woli efektywniejszego współdziałania. Nie wolno zapominać o czynniku obiektywnym, czyli postępie w dziedzinie technologicznej.

Współpraca miała obejmować także wymianę doświadczeń i informacji na temat działania służb milicyjnych. W 1967 r. ograniczono się tylko

¹⁶ *Węgry i my. Antologia tekstów o tematyce węgierskiej w publikacjach Instytutu Literackiego*, oprac. G. Lagzi, Paryż–Kraków 2020.

¹⁷ M. Mitrovits, *Polski wpływ na proces kształtowania się opozycyjnych partii politycznych na Węgrzech (1981–1989)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1 (33), s. 188.

do krótkiego zapisu (art. 7), natomiast siedem lat później wymieniono katalog zagadnień kryminalnych, które interesowały obie strony (art. 11): kryminalistykę, kryminologię, walkę z przestępczością gospodarczą, przestępczością nieletnich, walkę z przemytem dewiz, dzieł sztuki, drogocennych wyrobów, narkotyków, przeciwdziałanie fałszowaniu pieniędzy oraz przekazywanie sobie informacji na temat międzynarodowej przestępczości. Wraz ze wzrostem przepływu ludzi służby obu państw odnotowywały coraz więcej przestępstw związanych z przemytem i fałszerstwami. Często dotyczyły one nie tyle działalności cudzoziemców na terenie PRL i WRL, ile łamanie obowiązującego prawa przez obywateli tych krajów na terenie drugiej strony porozumienia¹⁸. Większa mobilność osób zwiększała ryzyko nielegalnego przekraczania granic – dotyczyło to przede wszystkim granicy węgiersko-austriackiej i węgiersko-jugosłowiańskiej. Dlatego w art. 12 podkreślono konieczność wymiany doświadczeń w zakresie ochrony granic oraz wspólnej walki z nielegalnymi ucieczkami z obozu socjalistycznego. Takiego punktu nie zamieszczono w ogóle w porozumieniu z 1967 r.

Ostatni artykuł merytoryczny porozumienia z 1967 r. (art. 8) dotyczył konieczności przeprowadzania roboczych spotkań przedstawicieli poszczególnych szczebli służb obu stron w celu omówienia konkretnych problemów bądź ogólnych zasad współpracy. Podobny zapis znalazł się w późniejszym dokumencie (art. 14).

W porozumieniu z 1974 r. zawarto dodatkowe ustalenia dotyczące wymiany doświadczeń z dziedziny pożarnictwa (art. 13) oraz wymiany wczasowiczów i kuracjuszy (art. 15). Kierownicy poszczególnych służb każdego roku mieli uzgadniać i podpisywać protokoły dotyczące szczegółów ich współpracy (art. 16), czego praktyczną realizację miała umożliwić wymiana delegacji (art. 19). Każda ze stron zgadzała się utrzymywać na terytorium drugiego państwa swojego przedstawiciela akredytowanego przy szefie resortu spraw wewnętrznych (art. 17). Ustalono, że co dwa lata w Warszawie i Budapeszcie będą się odbywać spotkania delegacji obu stron w celu omówienia wyników realizacji porozumienia (art. 21).

Dodatkowe artykuły (w porównaniu z dokumentem z 1967 r.) świadczyły o zacieśniającej się współpracy ministerstw spraw wewnętrznych PRL i WRL oraz o chęci kontrolowania jakości tej kooperacji. Konieczność jej podniesienia była wnioskiem z analiz sporządzonych w MSW PRL na początku lat siedemdziesiątych. W 1972 r. płk Stanisław Morawski, dyrektor Departamentu III, na prośbę płk. Józefa Chomętowskiego, dyrektora

¹⁸ M. Morzycki-Markowski, *Jak przekraczano granice w socjalizmie? Przykład PRL [w:] Bocznymi drogami. Nieoficjalne kontakty społeczeństw socjalistycznych 1956–1989*, red. W. Borodziej, J. Kochanowski, Warszawa 2010, s. 55.

Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych, przygotował dokument zawierający ocenę współpracy polskich i węgierskich służb bezpieczeństwa w okresie od listopada 1969 do 15 października 1972 r. W przekonaniu autora analizy dotychczasowa kooperacja była „słaba”, co wynikało z małego zapotrzebowania na nią służb obu krajów. To akurat musiało ulec zmianie ze względu na „wzrost autorytetu PRL na arenie międzynarodowej”. Morawski uważał, że aktywność polskich przedstawicieli poza granicami kraju (na polu gospodarczym, naukowo-technicznym i turystycznym) poprawiała wprawdzie wizerunek państwa, ale jednocześnie sprowadzała na nie nowe zagrożenia. Należało więc podjąć intensywniejszą współpracę z Węgrami w takich dziedzinach, jak operacyjne zabezpieczenie międzynarodowych imprez z przedstawicielami Polski w WRL i Węgier w PRL czy wymiana informacji o odkrytych ośrodkach dywersji¹⁹.

Kolejna analiza została sporządzona rok później (dokument nie jest podpisany). Powtórzyły się w niej problemy wspomniane w 1972 r., dodano też nowe elementy. Ponownie wskazano na konieczność wzmocnienia współpracy, co uzasadniano integracją działań ośrodków antykomunistycznych oraz służb bezpieczeństwa wrogich krajów. Współpraca polskiej i węgierskiej bezpieki powinna była objąć takie obszary, jak rozpoznawanie składu personalnego owych ośrodków, ich planów, form, metod i kierunków działania, kanałów przerzutowych, infiltracyjnych, ustalenie tożsamości osób współdziałających. Jej celem miało być również zapobieganie dezinformacji i jej zwalczanie (z wykorzystaniem gier operacyjnych), kompromitowanie wrogów krajów socjalistycznych i demaskowanie akcji przez nich podejmowanych, uniemożliwianie im (przez działania profilaktyczne) nawiązywania kontaktów z nowymi osobami. Za konieczne uznano również wzmocnienie zabezpieczenia kontrwywiadowczego imprez międzynarodowych w Polsce i na Węgrzech przez sprawowanie kontroli nad obywatelami krajów kapitalistycznych. Za ważne pole działania uznano rozpoznanie zachodnich kontrahentów gospodarczych i stosowanie kontroli operacyjnej wobec nich²⁰.

Autorzy obu analiz uznali za konieczne odbywanie okresowych spotkań roboczych oraz konsultacji przedstawicieli różnych szczebli i jednostek organizacyjnych służb bezpieczeństwa. Mimo początkowych problemów z systematycznością²¹ funkcjonariuszom polskiego i węgier-

¹⁹ AIPN, 0296/193, t. 6, Informacja ze współpracy Departamentu III z MSW WRL za okres od listopada 1969 r. do 15 X 1972 r., 23 X 1972 r., k. 79–80.

²⁰ *Ibidem*, Notatka dotycząca problematyki współdziałania Departamentu III ze służbą bezpieczeństwa MSW WRL, 31 X 1973 r., k. 83–85.

²¹ W 1975 r. nie został zrealizowany planowany wyjazd dyrektora Departamentu III MSW PRL na Węgry, w kolejnym roku sytuacja się powtórzyła. Nie doszło również

skiego MSW udało się doprowadzić do spotkania delegacji obu resortów w maju 1976 r. w Budapeszcie. Uczestniczyli w nim szefowie ministerstw, Benkei i Kowalczyk. W październiku 1977 r. w Budapeszcie doszło do kolejnego spotkania, ale na niższym szczeblu. Stronę polską reprezentowali m.in.: gen. Bogusław Stachura (podsekretarz stanu w MSW), gen. Adam Krzysztoporowski (dyrektor Departamentu III) i gen. Konrad Staszewski (dyrektor Departamentu IV). Gospodarzami spotkania byli m.in.: gen. mjr Lajos Karasz (wiceminister spraw wewnętrznych i szef Zarządu III) i gen. mjr Szilveszter Harangazó (dyrektor Departamentu Głównego III/III Zarządu III MSW)²². Przedstawiciele obu stron poinformowali o sytuacji w swoich krajach oraz o największych dla nich zagrożeniach. Węgrzy stwierdzili, że mimo podpisania Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) w 1975 r. kraje kapitalistyczne nie tylko nie zaniechały dywersji ideologicznej, ale wręcz ją zintensyfikowały. Zaktywizowały się ośrodki opozycyjne: służby odnotowały trzykrotnie więcej prowokacji wobec węgierskich obywateli oraz dwukrotnie więcej prób ich zwerbowania. Podejrzane osoby miały poglądy nacjonalistyczne, rewizjonistyczne bądź były związane z Kościołem katolickim. Opozycjoniści w dużej mierze wywodzili się ze środowisk twórczych (pisarze, poeci, malarze) i byli już wcześniej znani służbom bezpieczeństwa. Istotnym problemem była zwiększona intensywność kontaktów z mniejszością węgierską w Siedmiogrodzie, będącą ofiarą nacjonalistycznej polityki Bukaresztu. Nawiązano także kontakty z ośrodkami nacjonalistycznymi (mniejszościowymi) w Czechosłowacji i Jugosławii. W przekonaniu węgierskich funkcjonariuszy Karta 77 nie znalazła wielu zwolenników nad Dunajem²³.

Polacy, omawiając sytuację w kraju, dużo uwagi poświęcili wystąpieniom robotników w Ursusie i Radomiu w 1976 r. Przedstawiali je jako

---

do wizyty dyrektora Departamentu IV. Zob. *ibidem*, Tezy do rozmów z delegacją MSW WRL, b.d., k. 130.

²² Pozostali uczestnicy polskiej delegacji to ppłk Jan Wójcik (sekretarz operacyjny) i szer. Bożena Kłosek (tłumacz). Gospodarzy reprezentowali także płk Miklós Redei (zastępca szefa Zarządu III), płk Sándor Gerer (zastępca kierownika wydziału), płk József Horváth (zastępca kierownika wydziału), płk András Petrusevics (zastępca kierownika wydziału), płk Zoltán Györi (kierownik wydziału). Zob. *ibidem*, Zapis służbowy dot. spotkania między delegacjami MSW WRL a MSW PRL w dniach 10–13 X 1977 r., 20 X 1977 r., k. 141.

²³ *Ibidem*, k. 143–145. Kartę 77 podpisało 34 węgierskich intelektualistów, natomiast 25 X 1979 r. 254 Węgrów wystosowało do Kádára list, którego sygnatariusze domagali się interwencji w sprawie uwięzionych czechosłowackich opozycjonistów. Zob. M. Mitrovits, *Polski wpływ...*, s. 182; B. Kovrig, *Communism in Hungary. From Kun to Kádár*, Stanford 1979, s. 412; J. Tischler, *I do szabli... Polska i Węgry. Punkty zwrotne w dziejach obu narodów w latach 1956 oraz 1980–1981*, Warszawa 2001, s. 160.

wydarzenia o charakterze chuligańskim, zwrócili jednak uwagę na utrzymujące się w społeczeństwie niezadowolenie w związku z problemami z zaopatrzeniem rynku w towary – powód ataków ośrodków dywersyjnych na władzę, mających na celu podważenie zaufania do partii oraz wzbudzenie wrogości wobec ZSRS. Organizacje opozycyjne, które powstały w efekcie czerwcowych wydarzeń, nie obawiały się, zdaniem przedstawicieli polskiej delegacji, represji ze strony partii – ze względu na jej tolerancyjną i uległą postawę. Dobrym krokiem ze strony władzy było ogłoszenie amnestii dla uczestników zająć, co miało osłabić pozycję ugrupowań opozycyjnych. Jako poważne zagrożenie polscy delegaci wskazali, jak zwykle, paryską „Kulturę”, publikacje Jacka Kuronia *Myśli o programie działania* (1977) i Marka Turbacza (właśc. Stanisława Krasnowolskiego) *Możliwość działania opozycji w Polsce* (1977), a także akcje polegające na ogłaszaniu listów i petycji, zawierających krytykę posunięć władz, jak np. Listu 101 (1975) czy Listu 59 (1975–1976), których autorzy sprzeciwiali się planowanym zmianom w konstytucji PRL²⁴.

Wszyscy uczestniczący w spotkaniu funkcjonariusze podkreślili znaczenie dobrej współpracy służb bezpieczeństwa polskiej i węgierskiej w zwalczaniu wrogiej działalności Kościoła katolickiego. Uznano jednak, że wobec zagrożeń konieczne jest podniesienie kooperacji na wyższy poziom²⁵.

²⁴ AIPN, 0296/193, t. 6, Zapis służbowy dotyczący spotkania między delegacjami MSW WRL a MSW PRL w dniach 10–13 X 1977 r., 20 X 1977 r., k. 147–151.

²⁵ *Ibidem*, k. 157. Warto zauważyć, że problem Kościoła katolickiego wyglądał inaczej w PRL i WRL. Benkei podczas wizyty w Polsce w 1974 r. stwierdził, że w jego kraju Kościół nie ma takiej siły jak nad Wisłą. Władza wykorzystywała do swoich celów ruch księży pokoju (węgierski odpowiednik polskich księży patriotów), dzięki któremu mogła przeciwstawić się węgierskiemu episkopatowi. Sytuacja poprawiła się znacznie po likwidacji „brygady Józka” (w 1971 r. watykańskim dyplomatom udało się przekonać Józsefa Mindszentyego do opuszczenia ambasady amerykańskiej w Budapeszcie, w której ukrywał się od 1956 r.; trzy lata później pozbawiono go urzędu arcybiskupa Esztergomu, a co za tym idzie – tytułu prymasa). Kościołowi katolickiemu zależało jedynie na zachowaniu swojej pozycji i przetrwaniu. Z ostrymi represjami musieli się liczyć członkowie zakonów, którzy próbowali prowadzić nielegalną działalność wśród młodzieży (dotknęły one pijara Györgya Bulányiego, który stworzył wspólnotę „Bokor”, organizację zrzeszającą kilkadziesiąt tysięcy młodych ludzi). Problemów nie stwarzali protestanci. Jedyną grupą wyznaniową, która była wyzwaniem dla węgierskiej bezpieki, byli Żydzi, a konkretnie wywodzący się z ich środowiska syjonisci (pozostali zachowywali bardzo lojalną postawę i odżegnywali się od hasel syjonizmu). Zob. AIPN, 0296/244, t. 4, Informacja tow. Benkeia, 20 X 1974 r., k. 5–6; A. Grajewski, *Kościół na Węgrzech w latach 1956–1989. Zarys problematyki* [w:] *Węgrzy i dookoła Węgier. Narody Europy Środkowej w walce o wolność i tożsamość w XIX i XX wieku. Materiały z konferencji dotyczącej problematyki narodowościowej w Europie Środkowej zorganizowanej z okazji 10. rocznicy śmierci Wacława Felczaka* (Kraków, 12–13 grudnia 2003), red. A. Cetnarowicz, S. Pijaj, Kraków 2005, s. 202, 213; *idem*, *Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych* [w:]

Postulatem obu delegacji była poprawa współdziałania tych służb na polu ochrony gospodarki²⁶.

Cztery lata po podpisaniu porozumienia Benkei przesłał do Kowalczyka szyfrogram, w którym dokonał kolejnej analizy zagrożeń dla bezpieczeństwa obu krajów. W pierwszej kolejności wymienił wrogą działalność państw imperialistycznych, które traktowały dywersję ideologiczną i groźby militarne wobec państw socjalistycznych jako sposób na odwrócenie uwagi swoich obywateli od własnych problemów wewnętrznych. Najchętniej wykorzystywanym przez nie narzędziem była kampania na rzecz – jak to ujął węgierski minister – „tzw. praw człowieka”. Przez niektóre państwa, np. Stany Zjednoczone, temat ten był traktowany jako konieczny warunek dobrych relacji ze Wschodem²⁷. Ochrona praw człowieka koncentrowała się na kwestiach narodowościowych i religijnych. Miało to wzbudzać nastroje nacjonalistyczne w krajach socjalistycznych, a co za tym idzie – rozbijać ich jedność. Ponadto Benkei po raz pierwszy zaakcentował zagrożenie ze strony „eurokomunistów”²⁸, czyli zachodnioeuropejskich partii komunistycznych. Mieli oni przedstawiać własny program jako alternatywę dla socjalizmu w wydaniu wschodnioeuropejskim. Ponadto dążyli do wsparcia opozycji wewnętrznej w państwach bloku wschodniego. Zagrożenie widziano również na drugim biegunie sceny politycznej – wśród prawicowych organizacji emigracyjnych, te jednak nie znajdowały się wówczas na pierwszej linii frontu walki ideologicznej²⁹.

Lepszą współpracę polskiego i węgierskiego MSW miały gwarantować szkolenia funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa i milicji. Jako pierwsi z tą inicjatywą wyszli Węgrzy. Benkei w swoim liście do Kowalczyka z 1978 r. powołał się na porozumienie podpisane cztery lata wcześniej i zasugero-

---

Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku, red. K. Persak et al., Warszawa 2008, s. 419; K. Szerencsés, *Belle époque?...*, s. 42). W Polsce, zdaniem obecnych na spotkaniu funkcjonariuszy, Kościół deklarował, że nie będzie dążył do podburzania nastrojów społecznych, ale faktycznie uczestniczył we wszystkich działaniach opozycji. Zob. AIPN, 0296/193, t. 6, Zapis służbowy dotyczący spotkania między delegacjami MSW WRL a MSW PRL w dniach 10–13 X 1977 r., 20 X 1977 r., k. 152–153.

²⁶ *Ibidem*, k. 157, 160.

²⁷ To prawda, aczkolwiek Węgry i Polska znalazły się w stosunkowo korzystnej sytuacji. Były postrzegane przez Stany Zjednoczone jako te kraje bloku socjalistycznego, w których prawa człowieka były przestrzegane w najwyższym stopniu. Zob. A. Mania, *Detente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej 1969–1981*, Kraków 2003, s. 157.

²⁸ Co ciekawe, już w 1976 r. Kádár nawiązał bliższe kontakty z komunistami z Europy Zachodniej i pielęgnował je w kolejnych latach. Bronił ich niezależności, pamiętając o własnej trudnej walce o zachowanie samodzielności w relacjach z ZSRS. Zob. K. Szerencsés, *Belle époque?...*, s. 46; B. Kovrig, *Communism in Hungary...*, s. 413.

²⁹ AIPN, 0296/244, t. 4, András Benkei do Stanisława Kowalczyka, 12 VI 1978 r., k. 78–80.

wał, że wybrani funkcjonariusze obu służb powinni znać język partnera. Zaproponował wymianę trzech osób, których szkolenie trwałoby trzy lata³⁰. W przekonaniu strony polskiej takie rozwiązanie nie gwarantowałoby osiągnięcia wyznaczonych celów ze względu na zbyt duże różnice językowe między Polakami i Węgrami. Zasugerowano zatem konieczność odbycia rocznego kursu językowego przed rozpoczęciem zasadniczego szkolenia³¹. 24 kwietnia 1980 r. w Budapeszcie podpisano protokół w sprawie kształcenia funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa i milicji w wyższych szkołach oficerskich MSW PRL i MSW WRL³². Umowa obowiązywała w latach 1980–1983, natomiast pierwsi kursanci mieli rozpocząć naukę w roku akademickim 1981/1982. Ze strony polskiej studia stacjonarne w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW WRL w Budapeszcie miało podjąć dwóch funkcjonariuszy SB oraz trzech funkcjonariuszy MO. Dodatkowo dwóch pracowników MSW miało odbyć dziesięciomiesięczną naukę języka węgierskiego w Międzynarodowym Instytucie Nauki Języka w Budapeszcie. Takie same zasady dotyczyły węgierskich kursantów, z tą różnicą, że funkcjonariusze SB mieli się uczyć w Wyższej Szkole Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, a funkcjonariusze MO – w Wyższej Szkole Oficerskiej im. Franciszka Józwiaka „Witolda” w Szczytnie, natomiast kurs języka polskiego miał się odbywać w Studium Języka Polskiego w Łodzi. Funkcjonariuszom zagwarantowano dziesięciomiesięczny kurs językowy w kraju przyjmującym w roku akademickim 1980/1981. Kandydat musiał mieć wykształcenie średnie, przynajmniej dwuletni staż służby i predyspozycje do nauki języków obcych. Brano pod uwagę osoby młode (do 35. roku życia) oraz zdrowe. Przyjęcie na studia odbywało się bez egzaminów wstępnych³³.

Analiza korespondencji Departamentu II MSW PRL i jego węgierskiego odpowiednika

Uwagi zawarte w pierwszej części artykułu dotyczyły dwóch zagadnień – ogólnych zasad współpracy MSW PRL i MSW WRL oraz kontaktów służb bezpieczeństwa obu krajów. W tej części przeanalizowano

³⁰ AIPN, 1593/34, Pismo MSW WRL z 18 VII 1978 r. w sprawie kształcenia funkcjonariuszy MSW WRL w Polsce i funkcjonariuszy MSW PRL na Węgrzech, 8 VIII 1978 r., k. 7–8.

³¹ *Ibidem*, Jerzy Rynkowski do Józefa Chomętowskiego, 16 VIII 1978 r., k. 20.

³² AIPN, 1585/15300, Protokół w sprawie kształcenia funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa i milicji w wyższych szkołach oficerskich MSW PRL i MSW WRL, 24 IV 1980 r., k. 2–9. Dokument podpisali podsekretarz stanu w MSW PRL gen. Marian Janicki oraz zastępca ministra spraw wewnętrznych WRL gen. mjr Jenő Földesi.

³³ Informacje o kandydatach na szkolenie, które rozpoczęło się latem 1980 r., znajdują się w teczce AIPN, 1593/4.

współdziałanie polskiego i węgierskiego kontrwywiadu na podstawie bardzo obszernej korespondencji między tymi służbami, obejmującej okres 1970–1979 (niestety, brakuje teczki zawierającej korespondencję z roku 1980, dysponujemy tylko pojedynczymi dokumentami)³⁴.

W tabeli 1 wykazano liczbę oraz tematykę informacji wymienionych między polskim a węgierskim kontrwywiadem w poszczególnych latach (jeśli sprawa była omawiana na przestrzeni kilku lat, została zapisana w roku, w którym wzmianka o niej pojawiła się po raz pierwszy).

Z przedstawionej tabeli wynika, że w ciągu dziesięciu lat współpracy Departament II MSW PRL i Departament Główny III/II Zarządu III MSW WRL wymieniły informacje na temat 763 spraw. Gdy analizuje się dane dla poszczególnych lat, wyraźnie widać, że tuż przed podpisaniem umowy o współpracy w 1974 r. nastąpił spadek liczby wymienionych pism: w 1972 r. skonsultowano 54 sprawy, w 1973 – 53. Liczby te potwierdzają wnioski obu stron (przedstawione wyżej analizy), że współpraca między resortami powinna zostać zintensyfikowana. Poprawę można było dostrzec już w roku podpisania umowy – resorty omówiły 76 spraw.

Apogeum wymiany informacji nastąpiło w 1975 r., kiedy liczba skonsultowanych zagadnień wyniosła 113. Od tego roku utrzymywała się tendencja spadkowa, ale wciąż liczby były wysokie: 90 spraw w 1976, 95 w 1977, 98 w 1978 i 81 w 1979 r. Można wymienić dwie główne przyczyny tej zmiany – umowa o współpracy między resortami spraw wewnętrznych Polski i Węgier oraz wydarzenia na arenie międzynarodowej. 1 sierpnia 1975 r. w Helsinkach przywódcy 35 państw podpisali Akt końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, regulujący zasady postępowania w stosunkach międzynarodowych. Poruszone w nim zagadnienia były zebrane w tzw. koszyki. Koszyk III zawierał zapisy dotyczące obowiązku przestrzegania praw człowieka³⁵. Benkei uważał, że państwa kapitalistyczne wykorzystują hasło o obronie praw człowieka do wspierania opozycji wewnętrznej w krajach socjalistycznych, czym próbują osłabić ich jedność. Nie może zatem dziwić, że w okresie po 1975 r.

³⁴ Materiał został opatrzony tytułem: „Korespondencja dotycząca współpracy z organami bezpieczeństwa WRL za [konkretny rok – A.S.]”. Zawarte w nim dokumenty zostały wytworzone przez Wydział X Departamentu II, czyli jednostki odpowiedzialnej za kontrwywiad zagraniczny. Zob. *Polskie służby specjalne...*, s. 59.

³⁵ Zgoda ZSRS na podpisanie tych zobowiązań była ceną, jaką państwo to musiało zapłacić za legitymizację na forum międzynarodowym jego rządów w Europie Wschodniej (Koszyk I), a także za możliwość uzyskania dostępu do technologii zachodnich (Koszyk II). Zob. J. Menkes, „III Koszyk” *KBWE – na drodze do równości praw w Europie*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1994–1995, t. 22–23, s. 75.

Tabela 1. Informacje zawarte w korespondencji służb kontrwywiadu cywilnego MSW PRL i MSW WRL

Rok /Rodzaj informacji	1970 ³⁶	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 ³⁷	Ogółem
Zapytania dotyczące Polaków	0	10	1	3	7	2	3	10	6	5	–	47
Zapytania dotyczące Węgrów	3	5	5	2	3	3	4	6	2	3	–	36
Kontakty Polaków z obcokrajowcami w WRL	0	14	7	4	16	11	2	2	3	1	–	60
Kontakty Węgrów z obcokrajowcami w PRL	0	2	2	2	2	13	7	8	16	10	–	62
Przestępstwa popełnione przez Polaków	0	3	0	0	4	7	3	4	3	0	–	24
Przestępstwa popełnione przez Węgrów	0	0	0	2	0	1	1	1	2	0	–	7
RFN	0	16	9	11	13	19	10	14	17	19	–	128
Austria	0	8	3	2	3	6	4	4	3	4	–	37
Włochy	0	3	4	3	1	2	1	0	3	3	–	20
Francja	0	1	0	2	1	1	3	4	1	2	–	15

³⁶ Analizie poddano informacje po 20 XII 1970 r., kiedy nastąpiła zmiana na stanowisku I sekretarza KC PZPR i miejsce Władysława Gomułki zajął Edward Gierek.

³⁷ Wymieniono informacje przesłane do 6 IX 1980 r., czyli dnia rezygnacji Gierka ze stanowiska I sekretarza KC PZPR. W 1980 r. używano znaku „-”, zamiast „0”. Nie udało się dotrzeć do korespondencji, nie oznacza to jednak, że taka nie istniała i że nie dochodziło do wymiany informacji między MSW PRL i MSW WRL.

Rok / Rodzaj informacji	1970 ³⁶	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 ³⁷	Ogółem
Wielka Brytania	0	3	1	3	8	4	4	5	1	1	–	30
Szwecja	0	3	4	0	0	4	0	0	2	0	–	13
Stany Zjednoczone	0	5	5	3	6	14	15	13	10	11	–	82
Japonia	0	4	0	2	0	1	6	2	1	2	–	18
Sprawy dotyczące innych krajów	0	8	4	6	4	14	5	10	5	5	–	61
Wydarzenia międzynarodowe	0	6	2	1	1	2	1	1	3	0	–	17
Wymiany delegacji, podróże funkcyjnarfuszy	0	1	2	3	1	1	1	0	0	1	–	10
Wymiana informacji (bez zapytania)	0	3	5	4	6	8	21	13	20	14	2	96
Ogółem	3	95	54	53	76	113	91	97	98	81	2	763

kontrwywiady obu państw uznały za konieczne wzmocnienie współpracy. Co więcej, można w tym czasie dostrzec wyraźny wzrost zainteresowania działalnością obywateli amerykańskich. Liczba spraw w latach 1971–1974 wahała się od 3 do 6, natomiast w 1975 r. osiągnęła wartość 14 (i potem już pozostawała na wysokim poziomie 10 i więcej).

Był to efekt zmiany postrzegania Stanów Zjednoczonych przez służby WRL i PRL. Kraj ten miał stanowić główny ośrodek dywersji ideologicznej, skierowanej przeciwko państwom socjalistycznym. Co ciekawe, zachowanie władz politycznych na arenie międzynarodowej nie odzwierciedlało stanowiska służb. Zarówno Gierek, jak i Kádár wiązali duże nadzieje z podpisaniem tego aktu i podczas konferencji w Helsinkach zabiegali o dobre relacje z przedstawicielami państw zachodnioeuropejskich (w przeciwieństwie do przywódców innych demoludów)³⁸.

Po uwagach wstępnych warto omówić, skomentować i udokumentować przykładem poszczególne kategorie zagadnień zawartych w tabeli. Pierwsze dwie („Zapytania dotyczące Polaków” oraz „Zapytania dotyczące Węgrów”) odnoszą się do wszystkich zapytań kierowanych przez obie strony na temat obywateli polskich i węgierskich. Często były to prośby o operacyjne zabezpieczenie wizyty obywatela na terenie drugiego państwa, np. pobytu Gábora Pintza i Józsefa Pála w Poznaniu pod koniec 1970 r. Obaj zostali objęci przez polskich funkcjonariuszy stałą obserwacją, założono również podsłuch w hotelu, w którym się zatrzymali. Podczas ich nieobecności przeszukano pokój, który zajmowali, sfotografowano zestawione w nim materiały oraz notatki (taśmy oraz fotokopie zostały przesłane Węgrom)³⁹. Chociaż strona polska utrzymywała, że nie miała żadnych podejrzeń wobec Polaków, z którymi spotykali się figuranci, węgierscy funkcjonariusze prosili o kontynuowanie obserwacji. Ich podejrzania wzbudził szczególnie telefon do Wrocławia, w którym wg wiedzy służb obserwowani Węgrzy nie mieli znajomych⁴⁰. Kontrola operacyjna trwała do sierpnia 1972 r., kiedy polskie służby stwierdziły definitywnie, że działalność Węgrów nie nosi znamion szpiegostwa. We Wrocławiu mieszkała kuzynka żony jednego z figurantów i ich spotkania miały charakter rodzinny⁴¹.

³⁸ R.G. Szabó, *The History of Hungarian Foreign Policy under Kádár-era*, „Eruditio” 2018, nr 3, s. 47–48; T. Niklasson, *Regime Stability...*, s. 125–127; *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010, s. 870; R. Gough, *A good Comrade János Kádár, Communism and Hungary*, London – New York 2006, s. 195; A. Skrzypek, *Dyplomacja sukcesu...*, s. 193.

³⁹ AIPN, 01062/46, t. 2, Stanisław Kończewicz do Sándora Márkusa, 2 I 1971 r., k. 267.

⁴⁰ *Ibidem*, Sándor Márkus do Stanisława Kończewicza, 13 II 1972 r., k. 269; *ibidem*, Sándor Márkus do Stanisława Kończewicza, 28 VII 1972 r., k. 272.

⁴¹ *Ibidem*, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 26 VIII 1972 r., k. 274–275.

Jedna kategoria informacji na temat polskich i węgierskich obywateli została wyszczególniona ze względu na częstotliwość jej pojawiania się w korespondencji. Dotyczyła ona kontaktów z obcokrajowcami drugiego państwa – oczywiście chodzi o osoby pochodzące z krajów kapitalistycznych. Materiały na ten temat przybierały różne formy. Niektóre miały rutynowy charakter, jak np. wykazy sporządzone na podstawie listy gości hotelowych. Był to najłatwiejszy sposób kontrolowania kontaktów polskich i węgierskich obywateli z przedstawicielami wrogich państw, ponieważ każdy z nich miał obowiązek podania swoich danych w recepcji. W większości przypadków okazywało się, że nie tylko przebywali oni w jednym hotelu i spotykali się na jego terenie, lecz także wynajmowali razem pokój. W zdecydowanej większości dotyczyło to polskich i węgierskich kobiet, które spędzały czas z mężczyznami z krajów kapitalistycznych. Uzyskane w ten sposób dane były bardzo dokładne, zawierały numery paszportów, daty urodzenia, adresy zamieszkania obserwowanych osób. Przykładowy wykaz z października 1971 r. zawierał informacje na temat dziewięciu polskich obywateli/obywatelek zatrzymujących się w węgierskich hotelach w sierpniu 1971 r. Spisywano wszystko, co mogłoby być wykorzystane przez służby drugiej strony, wszelkie nietypowe zachowania. Przykładem takiej skrupulatności funkcjonariuszy było odnotowanie pewnego szczegółu z pobytu trzyosobowej rodziny – Aliny, Krzysztofa i Aleksandra Lipińskich – w hotelu „Ifjúság” w Budapeszcie, mianowicie tego, że jej wydatki pokrywał „obywatel amerykańsko-kanadyjski polskiego pochodzenia” Andrew Lipiński, który zatrzymał się w tym samym hotelu⁴².

Początkowo Węgrzy przesyłali więcej wiadomości niż Polacy. Nie oznaczało to jednak, że sami nie interesowali się postępowaniem własnych obywateli – już w marcu 1971 r. prosili polską stronę o zorganizowanie obserwacji Węgrów zatrzymujących się w polskich hotelach, gdyż byli przekonani, że spotykają się tam z obywatelami RFN⁴³. Polskie służby zaczęły się z tego obowiązku sumienniej wywiązywać dopiero po kilku latach.

Służby obu państw odnotowywały także przestępstwa popełnione w PRL i WRL przez obywateli drugiej strony. Z danych zawartych w tabeli wyraźnie wynika, że Polacy byli bardziej skłonni do łamania prawa (24 sprawy, podczas gdy Węgrzy tylko 7). W latach siedemdziesiątych ruch turystyczny między krajami zwiększył się i można było dostrzec coraz

⁴² AIPN, 01062/46, t. 4, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 29 X 1971 r., k. 15–16.

⁴³ *Ibidem*, Sándor Márkus do Stanisława Kończewicza, 18 III 1971 r., k. 141.

częstsze wyjazdy Polaków na Węgry „na handel”⁴⁴. Już sam ten proceder był niezgodny z prawem, możliwość zaś przebywania nad Dunajem rodziła dodatkową pokusę szukania zysku na różne, głównie nielegalne, sposoby. Od 1977 r. węgierskie służby przekazywały listy Polaków wydalonych z WRL za popełnione przestępstwa. Do najczęstszych przewinień należały wykroczenia celne, przemyt towarów, wwóz przedmiotów o wartości niedopuszczalnej przez prawo (dotyczyło to przede wszystkim biżuterii i kamieni szlachetnych), próba nielegalnego przekroczenia granicy, pobyt bez zezwolenia. Inne przestępstwa (takie jak próby kradzieży, napaść na urzędnika, prowadzenie samochodu pod wpływem alkoholu, naruszenie przepisów pożarowych czy pomoc w dokonaniu gwałtu) miały raczej charakter incydentalny⁴⁵. Na węgierskich służbach spoczywał zwiększony obowiązek walki z próbami ucieczki z bloku wschodniego – Polacy wykorzystywali bowiem terytorium WRL do tego celu (Węgrzy przebywający w PRL – z powodów obiektywnych – nie mogli tego robić). Polskie służby prosiły węgierskich towarzyszy o czujność również w sytuacji, gdy polscy obywatele chcieli wjechać na Węgry z terenu krajów kapitalistycznych. W latach 1971–1972 wymieniano korespondencję na temat Kazimierza Sosnowskiego, który miał przyjechać z Austrii do WRL, po czym udać się do Włoch i już nie wrócić. Polscy funkcjonariusze prosili, by na austriacko-węgierskim przejściu granicznym Polakowi odebrano paszport, a samego podejrzanego o próbę ucieczki odstawiono do konsulatu PRL w Budapeszcie. Ostatecznie okazało się, że Sosnowski na Węgry nigdy nie dotarł i pozostał na emigracji⁴⁶. Dwa lata później węgierskie służby udaremniły próbę ucieczki polskiego małżeństwa. Andrzej Rabiński, przebywający legalnie w Wiedniu, miał spotkać się z żoną

⁴⁴ M. Morzycki-Markowski, *Jak przekraczano granice...*, s. 55–56; J. Kochanowski, *Pionierzy wolnego rynku? Nieoficjalna wymiana handlowa między społeczeństwami krajów socjalistycznych. Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte* [w:] *Bocznymi drogami...*, s. 113–114, 118; A. Skrzypek, *Dyplomatyczne dzieje PRL...*, s. 265; T. Gerencsér, M. Grad, M. Mitrovits, *Flaga węgierska nad Wisłą. Z dziejów placówki dyplomatycznej Węgier w Warszawie*, Warszawa 2017, s. 164–165.

⁴⁵ AIPN, 01062/46, t. 13, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, sierpień 1977 r., k. 160–172; *ibidem*, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 4 VIII 1977 r., k. 173–183; *ibidem*, t. 14, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 9 III 1978 r., k. 92–100. Zdaniem węgierskich służb problem z polską przestępczością zaczął się nasilać w 1973 r. Zob. AIPN, 1585/16299, Informacja o współpracy MSW PRL i MSW WRL, k. 11. Podczas jednej akcji policji węgierskiej 28 XI 1973 r. zatrzymano 100 Polaków. Zob. *ibidem*, Notatka o niektórych negatywnych zjawiskach w ruchu osobowym Polska–Węgry w 1973 r., 17 V 1974 r., k. 88. Według statystyk w 1977 r. najwięcej przestępstw wśród obco-krajowców przebywających na Węgrzech popełnili Polacy. W 1980 r. sytuacja się powtórzyła. Zob. T. Gerencsér, M. Grad, M. Mitrovits, *Flaga węgierska...*, s. 164–165.

⁴⁶ AIPN, 01062/46, t. 4, Stanisław Kończewicz do Sándora Márkusa, 4 II 1971 r., k. 34; *ibidem*, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, lipiec 1972 r., k. 40.

Antoniną w Budapeszcie, by pomóc jej nielegalnie przekroczyć granicę. Zostali zatrzymani podczas próby wyjazdu do Austrii, po czym odesłano ich do Polski⁴⁷.

Wśród innych przestępstw popełnianych przez obywateli Polski i Węgier należy wymienić działalność szpiegowską. W lipcu 1973 r. dwóch węgierskich turystów zostało zatrzymanych w Katowicach, ponieważ wykonywali zdjęcia obiektów kolejowych⁴⁸. Kilka lat później członek wycieczki grupowej w Warszawie sfotografował wejście do Sztabu Wojsk Ochrony Powietrznej Kraju⁴⁹. Służby obu krajów zwalczały również próby szerzenia „wrogiej propagandy”. Polscy funkcjonariusze przekazali informację o przewodniczce turystycznej, obywatelce węgierskiej polskiego pochodzenia, która w Budapeszcie oprowadzała wycieczkę zorganizowaną przez Biuro Podróży „Gromada”. Mówiąc o wydarzeniach 1956 r., nazywała je „wojną” (trwającą od 1945 r.). Stwierdziła także, że Rosjanie wkroczyli do WRL niezgodnie z prawem, ponieważ Węgrzy sami zdołaliby zdławić „kontrrewolucję”. Węgierskie służby podziękowały za tę informację, ustaliły dane przewodniczki i wyciągnęły wobec niej konsekwencje⁵⁰. Polski turysta, przebywający na Węgrzech pod koniec 1970 r. jako uczestnik zbiorowej wycieczki, podczas zwiedzania fabryki zdjął obraz Lenina i postawił go w kącie na ziemi. Jego zachowanie miało zyskać aprobatę pozostałych Polaków. Mężczyzna został pozbawiony prawa pobytu w WRL – faktu, że znajdował się pod wpływem alkoholu, nie uznano za okoliczność łagodzącą⁵¹.

W tabeli uwzględniono sprawy dotyczące obywateli innych krajów. Wyszczególniono te państwa zachodnie, które w korespondencji pojawiały się najczęściej⁵², co w dużej mierze odpowiadało katalogowi wrogów wymienionych w umowach o współpracy z 1967 i 1974 r. Najwięcej wzmianek dotyczyło RFN, co wynikało ze znaczenia gospodarczego tego kraju dla regionu oraz poczucia zagrożenia, jakie w świetle komunistycznej propagandy stanowiło. Stosunek Węgrów do Niemców był zdecydowanie bardziej pozytywny niż Polaków (relacje PRL–RFN zostały uregulowane

⁴⁷ *Ibidem*, t. 7, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 23 I 1974 r., k. 19; *ibidem*, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 6 III 1974 r., k. 26.

⁴⁸ *Ibidem*, t. 6, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, lipiec 1973 r., k. 133.

⁴⁹ *Ibidem*, t. 15, Józef Chomętowski do Pála Daciego, 19 X 1978 r., k. 158.

⁵⁰ *Ibidem*, t. 6, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, luty 1973 r., k. 1; *ibidem*, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 30 III 1974 r., k. 4.

⁵¹ *Ibidem*, t. 4, Sándor Márkus do Stanisława Kończewicza, 5 IV 1971 r., k. 187.

⁵² Inne państwa, które pojawiały się w dokumentach, to Norwegia, Holandia, Dania, Portugalia, Belgia, Grecja, Jugosławia, Monako, Turcja, Kanada, Egipt, Izrael, Liban, Irak, Algieria, Jordania, Iran, Syria, Indie, Indonezja, Bangladesz, Argentyna, Peru, Australia, Chiny. Były to jednak pojedyncze wzmianki.

krótko przed przejściem władzy przez Gierka⁵³), nie oznaczało to jednak, że nie obawiali się oni szpiegostwa gospodarczego ze strony służb tego kraju. Drugim państwem, którego obywatele byli najczęściej poddawani kontroli operacyjnej, były Stany Zjednoczone (co zostało już wyżej wyjaśnione). Na trzecim miejscu w tabeli znalazła się Austria. Było to państwo graniczne, gdzie krzyżowały się interesy obu bloków państw. Węgry były permanentnie narażone na wrogą działalność ze strony zachodniego sąsiada. Zagrożenie to było realne w związku z neutralnym statusem kraju, który pozwalał na rozwinięcie się na jego terytorium ożywionej działalności szpiegowskiej. Sprawę skomplikowała decyzja węgierskich władz z 1979 r. o zniesieniu obowiązku wizowego przy wjeździe do kraju z terenu Austrii (celem było skłonienie emigrantów do powrotu, przede wszystkim tych, którzy opuścili Węgry po stłumieniu rewolucji 1956 r.)⁵⁴. Mniej spraw dotyczyło pozostałych najważniejszych państw Zachodniej Europy – Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch. Może zaskakiwać stosunkowo duże zainteresowanie działalnością szpiegowską Japończyków – tym bardziej że w umowach o współpracy nie zostali wyszczególnieni. Szwecja, kraj neutralny, był postrzegany podobnie jak Austria – jako obszar potencjalnego zagrożenia ze strony zachodnich służb wywiadowczych.

Służby kontrwywiadowcze obu krajów regularnie wymieniały się informacjami na temat członków przedstawicielstw dyplomatycznych państw zachodnich, którzy wielokrotnie pełnili swoją służbę zarówno w PRL, jak i w WRL. Przed przybyciem dyplomaty na placówkę służby danego kraju pytały partnerów, jakimi informacjami na jego temat dysponują. Nie zawsze jednak przynosiło to oczekiwane rezultaty. W 1975 r. do Warszawy miał przybyć amerykański urzędnik i ekonomista, Patrick James Flood, który wcześniej pracował w Wydziale Konsularnym Ambasady USA w Budapeszcie. Strona polska poprosiła o informacje na jego temat, ze szczególnym uwzględnieniem potencjalnych kontaktów Amerykanina ze służbami wywiadowczymi. Węgrzy zapewnili, że nie wykazywał on zainteresowania sprawami politycznymi i – mimo kontaktu z węgierskimi obywatelami – nie próbował werbować ich do nielegalnej współpracy. Jedynym podejrzanym wydarzeniem podczas jego pobytu w Budapeszcie było nawiązanie znajomości z Węgrem, który następnie uciekł do Austrii. Flood udzielał mu pomocy materialnej i pośredniczył w przekazywaniu paczek dla jego rodziny, która pozostała w WRL. Polscy funkcjonariusze

⁵³ Był to układ z 7 XII 1970 r., dzięki któremu gwarantami polsko-niemieckiej granicy nie były już tylko Związek Sowiecki i NRD, lecz także RFN, co dawało polskiej dyplomacji nadzieję na większą niezależność. Zob. A. Skrzypek, *Dyplomacja sukcesu...*, s. 163–164.

⁵⁴ K. Szerencsés, *Belle époque?...*, s. 49; I. Romsics, *Historia Węgier...*, s. 406.

ustalili jednak, że przebywający na Węgrzech Amerykanin był oficerem CIA, a rozmowy z petentami, podczas których padały propozycje współpracy, odbywał w dźwiękoszczelnym pokoju⁵⁵.

Bardzo często obcokrajowcy poddawani kontroli operacyjnej mieli polskie lub węgierskie pochodzenie. Obie służby musiały pamiętać o zagrożeniu, jakie wynikało z istnienia licznej emigracji, często wrogo ustosunkowanej do dawnych ojczyzn, obecnie znajdujących się w obozie państw socjalistycznych. Takie osoby były drobiazgowo sprawdzane – szczególnie jeśli były podejrzane o wrogą działalność. W ten sposób potraktowano Andrew Györgya, amerykańskiego profesora węgierskiego pochodzenia, podczas jego wizyt w Budapeszcie i Warszawie w 1972 r. Pracował on w Instytucie Studiów Chińsko-Sowieckich Uniwersytetu George’a Washingtona w Waszyngtonie, takie zaś instytucje w umowach o współpracy MSW PRL i MSW WRL były traktowane jako ośrodki dywersji ideologiczno-politycznej. Został poproszony o wygłoszenie odczytów (m.in. w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych), jednak służby obu państw podejrzewały, że będzie próbował nawiązywać nielegalne kontakty. Funkcjonariusze znali jego oficjalny terminarz spotkań i wiedzieli o osobach, które się w nim nie znalazły, a z którymi profesor chciałby się widzieć – co uznano za zagrożenie dla bezpieczeństwa obu państw⁵⁶.

Otwarcie Polski i Węgier na Zachód, a także odprężenie między dwoma obozami politycznymi przekładało się na wzrost liczby wydarzeń międzynarodowych, w których uczestniczyli mieszkańcy państw kapitalistycznych i socjalistycznych. Z punktu widzenia polskich i węgierskich służb konieczne było zabezpieczenie kontrwywiadowcze tych imprez. Przy okazji organizowanych w maju 1971 r. w Budapeszcie targów międzynarodowych węgierscy funkcjonariusze wysłali zapytanie do polskich partnerów, czy oczekują objęcia kontrolą operacyjną podejrzanych osób⁵⁷. Służby współdziałały również przy okazji spotkań przedstawicieli państw socjalistycznych, np. podczas konferencji RWPG w Budapeszcie wiosną 1971 r.⁵⁸

Kategoria „Wymiana delegacji, podróże funkcjonariuszy” nie wymaga komentarza. Wymienione wiadomości są nieliczne i niezbyt interesujące

⁵⁵ AIPN, 01062/46, t. 9, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 29 VII 1975 r., k. 55; *ibidem*, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 16 IX 1975 r., k. 60–61; *ibidem*, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 20 XII 1976 r., k. 62.

⁵⁶ *Ibidem*, t. 5, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 26 II 1972 r., k. 38; *ibidem*, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 1 III 1972 r., k. 41–42.

⁵⁷ *Ibidem*, t. 4, Sándor Márkus do Stanisława Kończewicza, 22 III 1971 r., k. 144.

⁵⁸ *Ibidem*, Sándor Márkus do Stanisława Kończewicza, 25 II 1971 r., k. 126.

z naukowego punktu widzenia. Ich przypadkowość nie pozwala również na wyciągnięcie wniosków co do intensywności kontaktów służb obu krajów.

Najbardziej obszerna kategoria zagadnień – „Wymiana informacji (bez zapytania)” – znalazła się na końcu tabeli, co jednak nie oznacza, że była najmniej istotna. Zawarto w niej wszelkie materiały, które zostały przesłane drugiej stronie w ramach rutynowych działań, a nie były poprzedzone konkretną prośbą (bądź dokumentacja jest niepełna i takie zapytanie się nie zachowało). Korespondencja dotyczyła również polskich i węgierskich obywateli, o których służby informowały przewencyjnie, dając drugiej stronie możliwość wszczęcia odpowiedniego postępowania. Przesłane informacje miały często ogromne znaczenie dla kontrwywiadu.

Ciekawym przykładem współpracy MSW PRL i MSW WRL była wymiana doświadczeń oraz wiadomości na temat systemu zabezpieczeń placówek dyplomatycznych państw kapitalistycznych. W 1973 r. Węgrzy informowali o zamontowaniu nowego rodzaju metalowych krat zabezpieczających w budynku Ambasady Republiki Austrii w Budapeszcie. Pytali polskich partnerów o ewentualne materiały na temat trzech pracowników austriackiej firmy, która zajmowała się instalacją zabezpieczeń. Polskie służby miały jedynie informację o jednym ze ślusarzy, który przebywał turystycznie w Polsce w 1958 r.⁵⁹ Zdecydowanie więcej mogły powiedzieć na temat zabezpieczeń Ambasady Królestwa Belgii, gdy otrzymały od Węgrów analogiczną do poprzedniej prośbę w 1979 r. – potrafiły opisać elementy systemu przeciwwłamaniowego, w tym konkretne typy zamków do drzwi⁶⁰.

Najcenniejsze informacje były przekazywane na poziomie kierowników resortów spraw wewnętrznych PRL i WRL. Wymiana materiałów zaczęła się intensyfikować w 1976 r. Były to dokumenty zdobyte przez kontrwywiady polski i węgierski, pochodzące głównie od agentów działających w państwach zachodnich (w korespondencji wielokrotnie podkreślano, by zachować poufność ze względu na ryzyko zdekonspirowania informatora). W 1976 r. Kowalczyk przekazał Benkeiowi m.in. materiały Departamentu Stanu USA (opracowanie na temat perspektyw amerykańskiej polityki zagranicznej w bieżącym roku, poufne wytyczne dotyczące działalności dywersyjnej RWE i Radia Liberty, wytyczne w sprawie kontroli realizacji postanowień Aktu końcowego KBWE w krajach członkowskich Układu Warszawskiego, przeprowadzonej przez amerykań-

⁵⁹ *Ibidem*, t. 6, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 19 XI 1973 r., k. 212; *ibidem*, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 15 XII 1973 r., k. 213.

⁶⁰ *Ibidem*, t. 16, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 13 III 1979 r., k. 79; *ibidem*, Józef Chomętowski do Pála Daciego, 7 V 1979 r., k. 80.

skie placówki dyplomatyczne), Agencji Wywiadu Departamentu Obrony USA (struktura organizacyjna i obsada personelu kluczowych stanowisk na dzień 29 lipca 1976 r.), Komitetu Wywiadu Ekonomicznego Rady Wywiadowczej USA (poufne wytyczne w sprawie zapotrzebowania na informacje gospodarcze dotyczące krajów socjalistycznych) i EWG (przebieg dyskusji specjalnego posiedzenia grupy roboczej ds. KBWE)⁶¹. Rok później były to m.in. informacje na temat amerykańskiego systemu TG GUARD, służącego do ochrony przestrzeni powietrznej, czy ocena polityki wewnętrznej i zagranicznej WRL dokonana przez Ambasadę RFN w Budapeszcie⁶². Jednak najcenniejsze chyba materiały dotyczyły danych osób współpracujących z obcym wywiadem, np. wykaz pracowników i współpracowników rezydentur wywiadowczych z placówek dyplomatycznych oraz pracowników attachatów w Polsce w latach 1965–1975 z 1976 r. czy lista kadrowych pracowników wywiadu amerykańskiego z notatkami biograficznymi, którzy w latach 1973–1976 prowadzili działania z pozycji Ambasady USA w Budapeszcie⁶³.

Materiały przesyłane na najwyższym poziomie dotyczyły także kwestii kultury. W 1978 r. Kowalczyk przekazał dwa dokumenty o działalności RFN wobec WRL – informacje o działalności kulturalnej w tym kraju w 1977 r. oraz preliminarz wydatków na rzecz wymiany kulturalnej w 1979 r.⁶⁴ Węgierscy funkcjonariusze mogli poddać analizie działalność propagandową Stanów Zjednoczonych wymierzoną w ich państwo dzięki materiałom przesłanym przez Kowalczyka w 1975 r. – były to wytyczne do działań propagandowych Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych (USIA), obowiązujące do 1980 r.⁶⁵ Niektóre dokumenty dotyczyły nie

⁶¹ Dysponujemy jedynie listami ministra, w których informuje, jakie materiały przysyłał jako załącznik. Zob. *ibidem*, t. 11, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, sierpień 1976 r., k. 90; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 1976 r., k. 121; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 20 IV 1976 r., k. 90; *ibidem*, t. 12, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 15 X 1976 r., k. 59; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 16 X 1976 r., k. 86.

⁶² *Ibidem*, t. 13, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 1977 r., k. 323; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 20 IV 1977 r., k. 111.

⁶³ *Ibidem*, t. 11, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 17 III 1976 r., k. 60; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 5 VIII 1977 r., k. 255.

⁶⁴ *Ibidem*, t. 14, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 1978 r., k. 160; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 18 V 1978 r., k. 164.

⁶⁵ *Ibidem*, t. 9, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, listopad 1975 r., k. 170–177. Przedstawicielstwa kulturalne innych państw również były traktowane jako ośrodki wrogiej propagandy. O takim podejściu świadczy prośba Węgrów o przesłanie informacji na temat działającego w Warszawie Austriackiego Instytutu Kultury, gdyż Austriacy planowali założyć podobną instytucję w Budapeszcie. Podejrzewali, że będzie ona wykorzystywana do prowadzenia działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej. Polscy funkcjonariusze uspokoili węgierskich partnerów, że nie odnotowali wrogich

tylko Węgier i Polski, lecz także całego bloku wschodniego, np. amerykańska ocena stosunków europejskich krajów socjalistycznych z USA czy priorytetowe cele i realizacja polityki USA wobec krajów Europy Wschodniej⁶⁶.

Znaczenie informacji wymienianych między kierownikami resortów spraw wewnętrznych można określić jako strategiczne. Materiały potrzebne do realizacji konkretnych przedsięwzięć, istotne z punktu widzenia operacyjnego, były przekazywane na niższym szczeblu⁶⁷. Przykładem takich informacji jest kopia materiału o strukturze organizacyjnej austriackiego MSW i wewnętrzna książka telefoniczna z numerami służbowymi jej pracowników czy instrukcja dotycząca wejścia do gmachu Wiedeńskiej Dyrekcji Policji i wjazdu samochodem na jej teren, zdobyte w 1976 r.⁶⁸ Rok później Węgrzy wysłali Polakom listę dziennikarzy, którzy mieli zakaz wjazdu do WRL, i poprosili stronę polską o analogiczny wykaz⁶⁹. W 1978 r. Polacy przekazali fotografie samochodu wykorzystywanego przez brytyjskiego attaché wojskowego w Warszawie i podzielili się informacjami na temat jego cech charakterystycznych, aby mogły one zostać wykorzystane „w celach penetracyjnych”⁷⁰. Wymieniano się, podobnie jak w przypadku korespondencji przesyłanej przez kierowników resortów, danymi obywateli krajów kapitalistycznych podejrzanych o działalność szpiegowską (np. attaché wojskowych lub dyplomatów)⁷¹. Dzielono się również doświadczeniami zdobytymi podczas operacji mających na celu dekonspirację agentów wrogich państw⁷², a także informacjami na temat sposobu prowadzenia werbunku wśród obywateli WRL czy PRL (np. przez CIA)⁷³.

---

zachowań ze strony austriackiej instytucji. Zob. *ibidem*, t. 8, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 13 V 1974 r., k. 148; *ibidem*, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 20 VI 1974 r., k. 149–151.

⁶⁶ *Ibidem*, t. 15, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 1978 r., k. 142; *ibidem*, Stanisław Kowalczyk do Andrása Benkeia, 22 X 1979 r., k. 306.

⁶⁷ Korespondencja była wymieniana między dyrektorem Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych PRL (do 1971 r. był to Stanisław Kończewicz, później Józef Chomętowski) i naczelnikiem Wydziału Łączności Międzynarodowej i Informacji MSW WRL (do 1976 r. funkcję tę pełnił Sándor Márkus, później zastąpił go Pál Daci).

⁶⁸ AIPN, 01062/46, t. 11, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 17 V 1976 r., k. 126; *ibidem*, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 17 V 1976 r., k. 176.

⁶⁹ *Ibidem*, t. 12, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 16 II 1976 r., k. 66–82.

⁷⁰ *Ibidem*, t. 15, Józef Chomętowski do Pála Daciego, 17 XI 1978 r., k. 172.

⁷¹ *Ibidem*, t. 12, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 1976 r., k. 180–198.

⁷² Tak jak to było w przypadku Árpáda Pappa, agenta CIA, aresztowanego 20 I 1978 r. Zob. *ibidem*, t. 15, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 18 VII 1978 r., k. 87–110. Opis tej historii zob. T. Kopyś, *Stosunki polsko-węgierskie...*, s. 408–409.

⁷³ AIPN, 01062/46, t. 11, Sándor Márkus do Józefa Chomętowskiego, 17 V 1976 r., k. 154–160.

Warto dodać, że służby obu państw współpracowały nie tylko przeciwko wrogom ideologicznym. Poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dla całej Europy były organizacje terrorystyczne. Uważa się, że punktem zwrotnym w sposobie postrzegania tego problemu był zamach przeprowadzony przez członków ugrupowania Czarny Wrzesień w wiosce olimpijskiej w Monachium w 1972 r. Był to namacalny dowód na to, że burzliwe wydarzenia mające miejsce na Bliskim Wschodzie przekładają się również na życie Europejczyków⁷⁴. Polscy funkcjonariusze informowali węgierskich partnerów o zatrzymaniu członków Czarnego Września, którzy planowali dokonać zamachu na Ambasadę Państwa Izrael w Rumunii. Prosimi o pomoc w ich identyfikacji na podstawie fotografii⁷⁵. Węgrzy z kolei przekazali album ze zdjęciami terrorystów zachodnioniemieckich, japońskich i arabskich, wykonanymi przez policję RFN i zdobytymi dzięki agentowi⁷⁶. Były to próby utrzymania kontroli nad zjawiskiem, które państwa bloku wschodniego w pewnej mierze akceptowały – faktem jest bowiem, że dyskretnie i pośrednio wspierały one te organizacje terrorystyczne, które działały przeciwko Zachodowi i jego sojusznikom⁷⁷. Służby obu państw konsultowały się również w sprawie przemytu narkotyków⁷⁸.

Wnioski

Polska i Węgry w latach siedemdziesiątych miały podobne pomysły na swoje funkcjonowanie w bloku państw komunistycznych i na arenie międzynarodowej. Chciały uchodzić za państwa nowoczesne, otwarte, bardziej liberalne niż inne kraje bloku wschodniego. Wizerunek ten miał im pomóc w realizacji własnych celów, przede wszystkim zagwarantować – dzięki ożywionej współpracy z Zachodem – rozwój gospodarczy. Okazało się jednak, iż była to maska, za którą kryła się intensyfikacja kooperacji służb specjalnych obu państw. Odprężenie w relacjach Wschód–Zachód, które otwierało nowe perspektywy rozwoju gospodarczego, generowało także zagrożenia związane z większym, a przez to trudniejszym do kontrolowania przepływem ludzi. Również rozwój turystyki,

⁷⁴ Uważa się, że to palestyńscy terroryści położyli fundamenty pod struktury nowoczesnego terroryzmu międzynarodowego. Przeprowadzający ataki mieli na celu zwrócenie uwagi świata na problem Palestyny, dlatego ich ofiarami padali obcokrajowcy bądź obiekty o charakterze międzynarodowym (np. samoloty, ambasady, wioska olimpijska w Monachium). Zob. B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2011, s. 131–132.

⁷⁵ AIPN, 01062/46, t. 6, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 20 X 1973 r., k. 194–195; *ibidem*, Józef Chomętowski do Sándora Márkusa, 6 XI 1976 r., k. 193.

⁷⁶ AIPN, 01062/46, t. 12, Pál Daci do Józefa Chomętowskiego, 20 IX 1976 r., k. 36.

⁷⁷ A. Paczkowki, *Pół wieku dziejów...*, s. 423.

⁷⁸ AIPN, 01062/46, t. 13, Józef Chomętowski do Pála Daciego, 14 XII 1977 r., k. 334–335.

zjawisko z pozoru pozytywne i neutralne, niósł za sobą ryzyko prowadzenia przez wrogie kraje działalności szpiegowskiej. Podpisanie Aktu końcowego KBWE, które miało przynieść stabilizację w relacjach międzynarodowych, spotęgowało podejrzliwość wobec państw zachodnich, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych, które oskarżano o wykorzystywanie hasła walki o prawa człowieka do szerzenia propagandy antysocjalistycznej oraz do wspierania wewnętrznej opozycji. Lepszą współpracę służb specjalnych PRL i WRL miały gwarantować odpowiednie umowy (porozumienie z 1974 r., protokół o kształceniu funkcjonariuszy z 1980 r. itd.). Zwiększona inwigilacja obywateli (która, na szczęście, nie skutkowała w tamtym okresie wzrostem represji wobec nich) była ceną, jaką Polacy i Węgrzy musieli zapłacić za złudzenia dobrobytu lat siedemdziesiątych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

Opracowania

- Békés C., *Hungarian Foreign Policy in the Bipolar War, 1945–1991*, „Foreign Policy Review” 2011, nr 1.
- Bożyk P., *Polityka gospodarcza w latach 70.* [w:] *Polska pod rządami PZPR*, red. M.F. Rakowski, Warszawa 2000.
- Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., 1989. *Jesień Narodów*, Warszawa 2009.
- Czekalski T., *Albania*, Warszawa 2003.
- Eisler J., *Siedmiu pierwszych sekretarzy KC PZPR. Porównanie sylwetek* [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001.
- Gerencsér T., Grad M., Mitrovits M., *Flaga węgierska nad Wisłą. Z dziejów placówki dyplomatycznej Węgier w Warszawie*, Warszawa 2017.
- Germuska P., *Failed eastern integration and a part successful opening up to the West. The economic re-orientation of Hungary during the 1970s*, „European Review of History. Revue européenne d'histoire” 2014, t. 21, nr 2.
- Gough R., *A good Comrade János Kádár, Communism and Hungary*, London – New York 2006.
- Grajewski A., *Kościół na Węgrzech w latach 1956–1989. Zarys problematyki* [w:] *Węgry i dookoła Węgier. Narody Europy Środkowej w walce o wolność i tożsamość w XIX i XX wieku. Materiały z konferencji dotyczącej problematyki narodowościowej w Europie Środkowej zorganizowanej z okazji 10. rocznicy śmierci Wacława Felczaka (Kraków, 12–13 grudnia 2003)*, red. A. Cetnarowicz, S. Pijaj, Kraków 2005.

- Grajewski A., *Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych* [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku*, red. K. Persak et al., Warszawa 2008.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. 6: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010.
- Hołyst B., *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2011.
- Jarząbek W., *Polska w polityce międzynarodowej i „zimnej wojny” 1945–1989* [w:] *Polski wiek XX. PRL od grudnia 70 do czerwca 89*, red. P. Machcewicz, K. Persak, Warszawa 2010.
- Jureńczyk Ł., *Polityczno-wojskowy wymiar rywalizacji między Chińską Republiką Ludową a Stanami Zjednoczonymi Ameryki w XX i XXI wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia” 2017, t. 24, z. 2.
- Kamiński Ł., *Aparat bezpieczeństwa i zbrodnie komunizmu* [w:] *Polski wiek XX*, t. 2, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010.
- Kochanowski J., *Pionierzy wolnego rynku? Nieoficjalna wymiana handlowa między społeczeństwami krajów socjalistycznych. Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte* [w:] *Bocznymi drogami. Nieoficjalne kontakty społeczeństw socjalistycznych 1956–1989*, red. W. Borodziej, J. Kochanowski, Warszawa 2010.
- Kopyś T., *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945–1970*, Kraków 2015.
- Kovrig B., *Communism in Hungary. From Kun to Kádár*, Stanford 1979.
- Lubina M., *Rozłam radziecko-chiński. Przyczyny, przebieg, skutki* [w:] *Na wschód od linii Curzona. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi*, red. idem, R. Król-Mazur, Kraków 2014.
- Majowski M., *Polska Ludowa zaprasza. Polityka turystyczna w czasach Edwarda Gierka*, Warszawa 2008.
- Mania A., *Detente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej 1969–1981*, Kraków 2003.
- Menkes J., „III Koszyk” KBWE – na drodze do równości praw w Europie, „Roczniki Nauk Społecznych” 1994–1995, t. 22–23.
- Mitrovits M., *Polski wpływ na proces kształtowania się opozycyjnych partii politycznych na Węgrzech (1981–1989)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1 (33).
- Mitrovits M., *Zakazane kontakty. Współpraca opozycji polskiej i węgierskiej 1976–1989*, Warszawa 2022.
- Morzycki-Markowski M., *Jak przekraczano granice w socjalizmie? Przykład PRL* [w:] *Bocznymi drogami. Nieoficjalne kontakty społeczeństw socjalistycznych 1956–1989*, red. W. Borodziej, J. Kochanowski, Warszawa 2010.
- Niklasson T., *Regime Stability and Foreign Policy Change. Interaction between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund 2006.
- Paczkowski A., *Dekada Gierka – od przodu i od tyłu* [w:] *Lata 1970–1980. Nowe perspektywy a realia na Pomorzu Zachodnim*, red. H. Komarnicki, K. Kozłowski, Szczecin 2001.

- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1995.
- Polskie służby specjalne. Słownik*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011.
- Romsics I., *Historia Węgier*, Poznań 2018.
- Sasanka P., *Polska Gierka – dekada przerwana czy zmarnowana? [w:] Polski wiek XX. PRL od grudnia 70 do czerwca 89*, red. P. Machcewicz, K. Persak, Warszawa 2010.
- Skrzypek A., *Dyplomacja sukcesu? Międzynarodowa aktywność ekipy Edwarda Gierka w latach 1971–1975*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2007, nr 21.
- Skrzypek A., *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk–Warszawa 2010.
- Szabó R.G., *The History of Hungarian Foreign Policy under Kádár-era*, „Eruditio” 2018, nr 3.
- Szerencsés K., *Belle époque? Lata siedemdziesiąte XX w. na Węgrzech*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2012, nr 2 (20).
- Żumilo M., „Realizm” polityczny w kierownictwie PZPR – płaszczyzny i interpretacje, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2013, nr 3 (25).
- Tischler J., *I do szabli... Polska i Węgry. Punkty zwrotne w dziejach obu narodów w latach 1956 oraz 1980–1981*, Warszawa 2001.
- Werblan A., *Polska w strefie dominacji radzieckiej [w:] Polska pod rządami PZPR*, red. M.F. Rakowski, Warszawa 2000.
- Węgry i my. Antologia tekstów o tematyce węgierskiej w publikacjach Instytutu Literackiego*, oprac. G. Lagzi, Paryż–Kraków 2020.

Netografia

<https://neb.hu/asset/phpHReDV8.pdf>, dostęp 16 V 2022 r.

Streszczenie: Artykuł jest poświęcony wybranym aspektom współpracy MSW PRL oraz MSWWRL w latach 1970–1980. Dekada ta stanowiła szczególny okres w historii obu krajów, którego cechą charakterystyczną było przede wszystkim otwarcie się na Zachód. Z jednej strony zapewniało to dostęp do zagranicznych kredytów i technologii, tak bardzo potrzebnych gospodarkom polskiej i węgierskiej, z drugiej zaś stwarzało ryzyko przenikania szpiegów z wrogiego obozu, a wraz z nimi – „kontrewolucyjnych” poglądów. Sytuację opresyjnych reżimów komunistycznych utrudniało podpisanie w 1975 r. w Helsinkach Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, który nakładał na sygnatariuszy pewne zobowiązania i dawał pretekst do ingerowania Zachodu w sytuację wewnętrzną krajów „demokracji ludowej”. Większa swoboda przekraczania granic i inne zmiany zachodzące w latach siedemdziesiątych stawiały przed służbami bezpieczeństwa oraz kontrwywiadem cywilnym zupełnie nowe wyzwania. Konsekwencją względnej liberalizacji życia w Polsce i na Węgrzech była wzmożona inwigilacja ich obywateli.

Słowa kluczowe: stosunki polsko-węgierskie, historia PRL, historia WRL, służby bezpieczeństwa, kontrwywiad cywilny, inwigilacja

Aleksandra Sylburska (ur. 1989) – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Katedrze Historii Powszechnej Najnowszej (Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego). Zainteresowania naukowe: historia relacji polsko-węgierskich w XX w., historia Europy Środkowej w XX w., historia dyplomacji w XX w., diaspora polska na Węgrzech.

Cooperation between the Interior Ministries of Poland and Hungary in the Edward Gierek Era (1970–1980) – Selected Aspects in Light of Documents from the Archives of the Institute of National Remembrance

Abstract: The article is devoted to selected aspects of cooperation between the Ministry of the Interior of the Polish People's Republic and the Interior Ministry of the Hungarian People's Republic in the years 1970–1980. This decade was a special period in the history of both countries, characterised above all by their opening to the West. On the one hand, this provided access to foreign loans and technology, sorely needed by the Polish and Hungarian economies, while on the other hand, it posed the risk of infiltration by spies from the enemy camp and, with them, of "counter-revolutionary" views. The situation of the oppressive communist regimes was made more difficult by the signing of the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe in Helsinki in 1975, which imposed certain obligations on the signatories and gave a pretext for Western interference in the internal situation of the "people's democracy" countries. Greater freedom to cross borders and other changes in the 1970s posed entirely new challenges for the security services and civilian counterintelligence. A consequence of the relative liberalisation of life in Poland and Hungary was the increased surveillance of their citizens.

Keywords: Polish-Hungarian relations, history of the Polish People's Republic, history of the Hungarian People's Republic, security services, civilian counterintelligence, surveillance

Aleksandra Sylburska (b. 1989) – PhD in humanities, Assistant Professor in the Department of Contemporary History (Institute of History, University of Łódź). Academic interests: the history of Polish-Hungarian relations in the 20th century, the history of Central Europe in the 20th century, the history of diplomacy in the 20th century, and the Polish diaspora in Hungary.